

فرهنگ ماد

فرخ ملکزاده
استادیار دانشکده ادبیات

در زمان دیوکس^{۱۱} (۷۰۸ - ۶۵۵ پ. م) و فرورتیش «خشرتیه»^{۱۲} (۶۵۵-۶۳۳ پ. م) و هووخشر «کیاکار»^{۱۳} (۶۳۳-۵۸۵ پ. م) نیز این حملات ادامه داشت تا اینکه کیاکار با کمک شاه بابل نابوپولاسار^{۱۴} فرزند پل‌ایینی^{۱۵} بحکومت ۱۲۰۰ ساله امپراطوری آشوریا خاتمه داد.

انگیزه و علل یورش و هجوم همیشگی آشوریا به ماد چه میتواند باشد؟ جواب این سؤال را در ثروت و هنر و تمدن و همبستگی و قدرت مادی‌ها باید جستجو نمود که عملاً با فرهنگ و هنر ماد بستگی پیدا میکند و بجاست که باختصار درباره فرهنگ ماد صحبت نمائیم.

یکی از مشکلات کلی در مطالعه فرهنگ ماد مسئله خط و کتابت است. بیشک در هزاره اول پ. م مادها دارای خط و کتابتی بوده‌اند و فرمانی که راجع به هبه اموال و دادن تسهیلات که در قرن نهم یا هشتم پ. م از طرف شاهک آبدادانا بزبان اکدی بنام یک مرد آشوری صادر شده است^{۱۶} دلیلی است بر وجود خط و کتابت مادها.

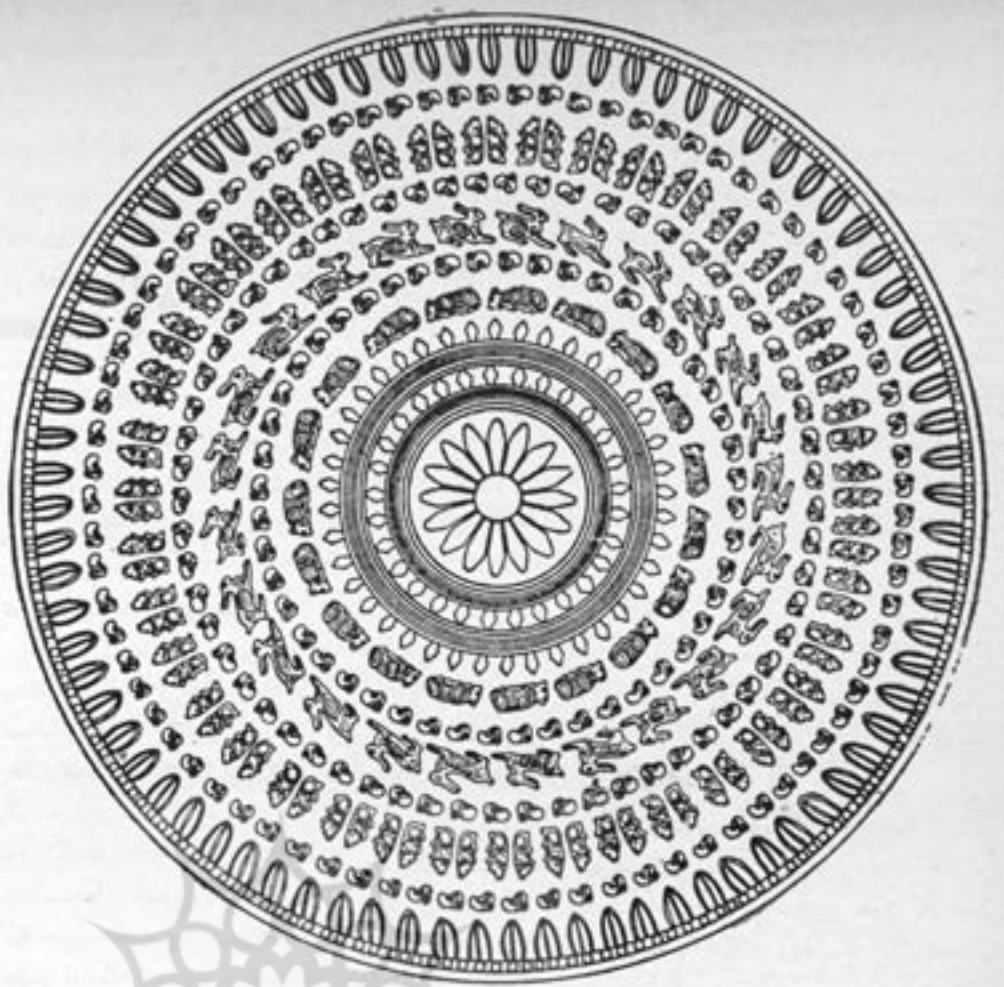
کلمه ماد بزبان پارسی باستانی ماد^۱، بزبان عیلامی نوماتاپه^۲، بزبان آشوری مادای، آمادای، ماتای^۳، بزبان ارمنی قدیم مار - ک^۴، بزبان عبری قدیم مادای^۵ بزبان یونانی قدیم میدی^۶، و از زبان اشکانیان بیعد مای و ماه گفته‌اند.

اقوام ماد دسته‌ای از آریائی‌ها میباشند که شاید از راه قفقاز بشمال ایران آمده و در قسمتهائی از ری تا زاگروس و از شمال غرب تا رود کورو ساکن شده و اکباتان را مرکز دولت خود نموده بودند^۷. این قوم باستاند بنشته‌های آشوری از قرن ۱۲ پ. م تا اواخر قرن ۷ پ. م بارها مورد هجوم و تاخت و تاز آشوریا قرار گرفته است تیگلات پیلسر اول^۸ در حدود اواخر قرن ۱۲ پ. م بارضی آنها حمله و شلمانسوم در سال ۸۳۶ پ. م به سرکوبی شورش که در ناحیه پاملاق (واقع در شرق آشور) رخ داده بود پرداخت و همین زمان رسماً با فرمانروایان پارسوا نیز مذاکراتی نمود و در بازگشت از طرف جنوب شرقی، با مادها که در جنوب شرقی دریاچه ارومیه (شیکاسته) ساکن بودند مواجه گردید ولی تا این زمان مادها قدرت واحدی نداشته و بسورت ملوک الطوائفی در نقاط مختلف که فاقد حصار و برج و بارو بود زندگی میکردند. شیکاسته در سال ۸۲۵ پ. م پس از حمله شمش آداد پنجم نیز در سال ۸۲۵ پ. م پس از حمله سختی که به پارسوا و اراضی مانایی‌ها نمود سرزمین مادها را به آتش کشاند و چنانچه قدرت چشمگیری مثل اورارتوییها سد راه آشوریاها نبود شاید بتوان تصور نمود که بارها مادها توسط آشوریاها از میان رفته بودند.

حمله آشوریاها بمناطق ماد منحصر بچند مورد ذکر شده نبود زیرا اکثر فرمانروایان آشوری بجز آنها نیکه ذکر شد مثل تیگلات پیلسر چهارم در سال ۷۴۴ و ۷۳۷ پ. م و سارگن دوم در ۷۲۲ پ. م نیز بماد حمله کرده و حتی دیاکو^۹ (مؤسس سلسله ماد؟) را دستگیر و باتفاق خانواده‌اش به محلی درشام موسوم به حماة تبعید نمود. آسور حیدین نیز در ۶۷۲ پ. م مثل سایرین با لشکر انبوه خود اعمال شاهان آشور را در ماد تکرار نمود.

۱ - māda
۲ - mata-pe
۳ - madāi — amadāi — matāi — mar-k
۴ - madai
۵ - madoi — mēdoi (تاریخ ماد صفحه ۱۹۱)
۶ - نگاه کنید به :

- R. Ghirshman, *Iran des Origines à l'Islam*, payot Paris 1951, p. 56-106.
۸ - [Toukouliti-Apal-Esharra] Teglal Phalasar
۹ - نگاه کنید به کتاب ایراتهر جلد اول چاپ تهران ۱۳۴۲ صفحه ۲۸۷ (نشریه شماره ۲۲ پونسکو در ایران).
۱۰ - Daiukku — ۱۱ - Dioces — Deioces
۱۲ - Phraorte — Kshatrita — ۱۳ - Kyaxar
۱۴ - Nabopolassar — Nabu-apal-usur
۱۵ - Bel-ibni
۱۶ - این سند مفقود شده است نگاه کنید به :
E. Herzfeld, *Iran in the Ancient East*, 1941, p. 195.

۱ - بشقاب نقره‌ای از زیویه .
قرن هشتم پ . م .

فراوانی وجود دارد^{۱۷} . وجه بنا این خط مأخوذ از خط تمدنی بوده است که در اواخر هزاره دوم و اوایل هزاره اول پ . م در منطقه گیلان و مازندران مرکزی داشته و تمدنشان تا نواحی کاشان و از جنوب غربی تا لرستان و در شمال تا قفقاز گسترش یافته بود که نمونه‌ای از خط میخی آنها را استاد ارجمند دکتر نگهبان در خطریات مارلیک بدست آورده‌اند و پروفیسور کامرون استاد خطوط باستانی خاورمیانه دانشگاه میشیگان نیز پس از مطالعه آن معتقد است که این خط نمیتواند جدیدتر از اواخر هزاره دوم و اوایل هزاره اول باشد^{۱۸} . بهر صورت کشفیات و تحقیقات

۱۷ - نگاه کنید به تاریخ ماد تألیف ا . م . دیاکوف (ترجمه کریم کشاورز) تهران ۱۳۴۵ صفحه ۷۴۱ توضیح شماره ۱۳ .
۱۸ - نگاه کنید به کتاب ایران از آغاز تا اسلام تألیف گیرشمن (ترجمه دکتر محمد معین) تهران ۱۳۳۶ صفحات ۹۷ - ۹۹ .
۱۹ - نگاه کنید به :

A. Meillet — E. Benveniste, *Grammaire du vieux Perse*, Paris 1931. p. 7 ff; E. Herzfeld, «Die Magna Charta von Susa» AMI, III, 3, p. 93. (Archaeologische Mitteilungen aus Iran = AMI
۲۰ - نگاه کنید به کتاب مارلیک بقلم استاد ارجمند دکتر نگهبان تهران ۱۳۴۳ صفحه ۲۷ .

ولی اینرا هم میشود حدس زد که ماننا بیان خط و کتابتی داشته‌اند که از خط اورارتوئی مأخوذ بوده است سارگن دوم در گزارش سال ۷۱۴ پ . م خویش میگوید که اولسونو پادشاه ماننا سنگ یادگار خویش را وقف وی کرده است (که در آن باره محررماننای سخن رفته است) برای سنگها غالباً نوشته‌هایی نیز وجود داشته است^{۱۷} که با احتمال قوی خط مزبور نوعی از خطوط میخی بوده است . در نواحی اطراف دریاچه ارومیه هیروگلیفهای نیز مشابه با هیروگلیفهای اورارتوئی متداول بوده است که نمونه آنها در بشقاب نقره‌ای که در زیویه پیدا شده (شکل ۱) و هیروگلیفهای نیز در روی آن منقور است می‌بینیم^{۱۸} (شکل ۲) ولی متأسفانه از ساکنان ماد مرکزی هیچگونه مدرک خطی بدست نیامده است .

ولی اصل و منشا خط پارسی باستان (میخی) را باید در ماد جستجو نمود زیرا در زمان کورش دوم و اواسط قرن ششم پ . م خط پارسی باستانی متداول بوده و این خط نیز با خط میخی بابلی و عیلامی کاملاً متفاوت است و با وجود نکات اشتراکی که با سایر خطوط آسیای قدیم دارد نمیتوان آنرا مأخوذ از آنها دانست .
در سنگ نبشته‌های پادشاهان هخامنشی لغات مادی

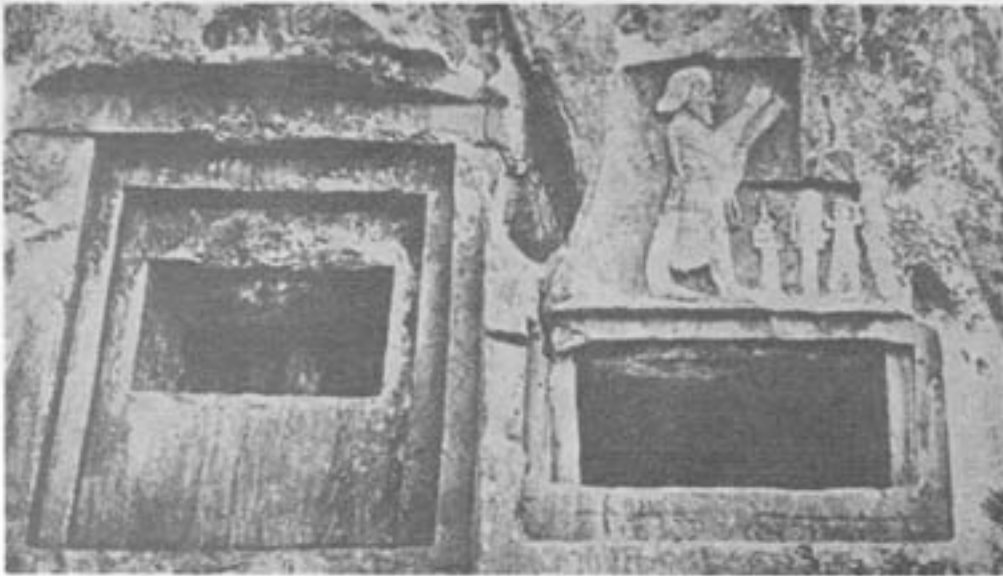
و بعقیده عده زیادی از دانشمندان کیش مزدا یا زرتشتیگری در میان صاحبان نامهای فوق الذکر رواج داشته است^{۲۱} و این نامها دلیلی است که از قرن ۹ تا ۷ پ. م اعتقاد به مزدا . اهورا وجود داشته و عدهای نیز معتقدند که در بین مادها

بعدهی صحت این ادعا و یا چگونگی خط ماد را بهتر روشن خواهد ساخت .

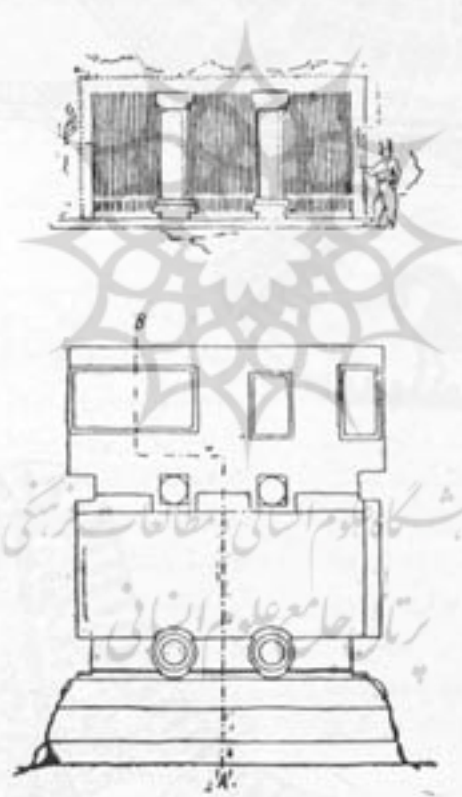
کیش سرزمینهای غربی ماد با دین هوریان و تا اندازه ای آشوریان از یک نوع بوده است و در متون آشوری چندبار از خدایان ماننا و غیره صحبت شده است و از روی نامهای ایرانی که با معتقدات معین دینی مربوط است با تجزیه و تحلیل آنها اطلاعاتی در باره کیش صاحبان نامها نیز میتوانیم بدست آوریم

۲۱ - نگاه کنید به : E. Meyer, Die ältesten datierten Zeugnisse der Iranischen sprache, Kuhn's z.f. vgl. spr., 42, 1908 p. 14 ff.

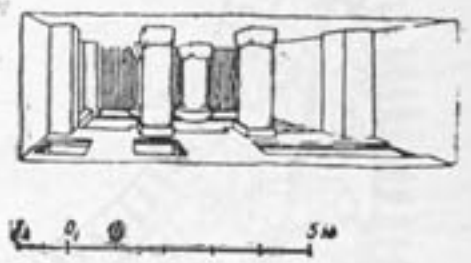
𐎠𐎡𐎢𐎣𐎤𐎥𐎦𐎧𐎨𐎩𐎪𐎫𐎬𐎭𐎮𐎯𐎰𐎱𐎲𐎳𐎴𐎵𐎶𐎷𐎸𐎹𐎺𐎻𐎼𐎽𐎾𐎿𐏀𐏁𐏂𐏃𐏄𐏅𐏆𐏇𐏈𐏉𐏊𐏋𐏌𐏍𐏎𐏏𐏐𐏑𐏒𐏓𐏔𐏕𐏖𐏗𐏘𐏙𐏚𐏛𐏜𐏝𐏞𐏟𐏠𐏡𐏢𐏣𐏤𐏥𐏦𐏧𐏨𐏩𐏪𐏫𐏬𐏭𐏮𐏯𐏰𐏱𐏲𐏳𐏴𐏵𐏶𐏷𐏸𐏹𐏺𐏻𐏼𐏽𐏾𐏿𐐀𐐁𐐂𐐃𐐄𐐅𐐆𐐇𐐈𐐉𐐊𐐋𐐌𐐍𐐎𐐏𐐐𐐑𐐒𐐓𐐔𐐕𐐖𐐗𐐘𐐙𐐚𐐛𐐜𐐝𐐞𐐟𐐠𐐡𐐢𐐣𐐤𐐥𐐦𐐧𐐨𐐩𐐪𐐫𐐬𐐭𐐮𐐯𐐰𐐱𐐲𐐳𐐴𐐵𐐶𐐷𐐸𐐹𐐺𐐻𐐼𐐽𐐾𐐿𐑀𐑁𐑂𐑃𐑄𐑅𐑆𐑇𐑈𐑉𐑊𐑋𐑌𐑍𐑎𐑏𐑐𐑑𐑒𐑓𐑔𐑕𐑖𐑗𐑘𐑙𐑚𐑛𐑜𐑝𐑞𐑟𐑠𐑡𐑢𐑣𐑤𐑥𐑦𐑧𐑨𐑩𐑪𐑫𐑬𐑭𐑮𐑯𐑰𐑱𐑲𐑳𐑴𐑵𐑶𐑷𐑸𐑹𐑺𐑻𐑼𐑽𐑾𐑿𐒀𐒁𐒂𐒃𐒄𐒅𐒆𐒇𐒈𐒉𐒊𐒋𐒌𐒍𐒎𐒏𐒐𐒑𐒒𐒓𐒔𐒕𐒖𐒗𐒘𐒙𐒚𐒛𐒜𐒝𐒞𐒟𐒠𐒡𐒢𐒣𐒤𐒥𐒦𐒧𐒨𐒩𐒪𐒫𐒬𐒭𐒮𐒯𐒰𐒱𐒲𐒳𐒴𐒵𐒶𐒷𐒸𐒹𐒺𐒻𐒼𐒽𐒾𐒿𐓀𐓁𐓂𐓃𐓄𐓅𐓆𐓇𐓈𐓉𐓊𐓋𐓌𐓍𐓎𐓏𐓐𐓑𐓒𐓓𐓔𐓕𐓖𐓗𐓘𐓙𐓚𐓛𐓜𐓝𐓞𐓟𐓠𐓡𐓢𐓣𐓤𐓥𐓦𐓧𐓨𐓩𐓪𐓫𐓬𐓭𐓮𐓯𐓰𐓱𐓲𐓳𐓴𐓵𐓶𐓷𐓸𐓹𐓺𐓻𐓼𐓽𐓾𐓿𐔀𐔁𐔂𐔃𐔄𐔅𐔆𐔇𐔈𐔉𐔊𐔋𐔌𐔍𐔎𐔏𐔐𐔑𐔒𐔓𐔔𐔕𐔖𐔗𐔘𐔙𐔚𐔛𐔜𐔝𐔞𐔟𐔠𐔡𐔢𐔣𐔤𐔥𐔦𐔧𐔨𐔩𐔪𐔫𐔬𐔭𐔮𐔯𐔰𐔱𐔲𐔳𐔴𐔵𐔶𐔷𐔸𐔹𐔺𐔻𐔼𐔽𐔾𐔿𐕀𐕁𐕂𐕃𐕄𐕅𐕆𐕇𐕈𐕉𐕊𐕋𐕌𐕍𐕎𐕏𐕐𐕑𐕒𐕓𐕔𐕕𐕖𐕗𐕘𐕙𐕚𐕛𐕜𐕝𐕞𐕟𐕠𐕡𐕢𐕣𐕤𐕥𐕦𐕧𐕨𐕩𐕪𐕫𐕬𐕭𐕮𐕯𐕰𐕱𐕲𐕳𐕴𐕵𐕶𐕷𐕸𐕹𐕺𐕻𐕼𐕽𐕾𐕿𐖀𐖁𐖂𐖃𐖄𐖅𐖆𐖇𐖈𐖉𐖊𐖋𐖌𐖍𐖎𐖏𐖐𐖑𐖒𐖓𐖔𐖕𐖖𐖗𐖘𐖙𐖚𐖛𐖜𐖝𐖞𐖟𐖠𐖡𐖢𐖣𐖤𐖥𐖦𐖧𐖨𐖩𐖪𐖫𐖬𐖭𐖮𐖯𐖰𐖱𐖲𐖳𐖴𐖵𐖶𐖷𐖸𐖹𐖺𐖻𐖼𐖽𐖾𐖿𐗀𐗁𐗂𐗃𐗄𐗅𐗆𐗇𐗈𐗉𐗊𐗋𐗌𐗍𐗎𐗏𐗐𐗑𐗒𐗓𐗔𐗕𐗖𐗗𐗘𐗙𐗚𐗛𐗜𐗝𐗞𐗟𐗠𐗡𐗢𐗣𐗤𐗥𐗦𐗧𐗨𐗩𐗪𐗫𐗬𐗭𐗮𐗯𐗰𐗱𐗲𐗳𐗴𐗵𐗶𐗷𐗸𐗹𐗺𐗻𐗼𐗽𐗾𐗿𐘀𐘁𐘂𐘃𐘄𐘅𐘆𐘇𐘈𐘉𐘊𐘋𐘌𐘍𐘎𐘏𐘐𐘑𐘒𐘓𐘔𐘕𐘖𐘗𐘘𐘙𐘚𐘛𐘜𐘝𐘞𐘟𐘠𐘡𐘢𐘣𐘤𐘥𐘦𐘧𐘨𐘩𐘪𐘫𐘬𐘭𐘮𐘯𐘰𐘱𐘲𐘳𐘴𐘵𐘶𐘷𐘸𐘹𐘺𐘻𐘼𐘽𐘾𐘿𐙀𐙁𐙂𐙃𐙄𐙅𐙆𐙇𐙈𐙉𐙊𐙋𐙌𐙍𐙎𐙏𐙐𐙑𐙒𐙓𐙔𐙕𐙖𐙗𐙘𐙙𐙚𐙛𐙜𐙝𐙞𐙟𐙠𐙡𐙢𐙣𐙤𐙥𐙦𐙧𐙨𐙩𐙪𐙫𐙬𐙭𐙮𐙯𐙰𐙱𐙲𐙳𐙴𐙵𐙶𐙷𐙸𐙹𐙺𐙻𐙼𐙽𐙾𐙿𐚀𐚁𐚂𐚃𐚄𐚅𐚆𐚇𐚈𐚉𐚊𐚋𐚌𐚍𐚎𐚏𐚐𐚑𐚒𐚓𐚔𐚕𐚖𐚗𐚘𐚙𐚚𐚛𐚜𐚝𐚞𐚟𐚠𐚡𐚢𐚣𐚤𐚥𐚦𐚧𐚨𐚩𐚪𐚫𐚬𐚭𐚮𐚯𐚰𐚱𐚲𐚳𐚴𐚵𐚶𐚷𐚸𐚹𐚺𐚻𐚼𐚽𐚾𐚿𐛀𐛁𐛂𐛃𐛄𐛅𐛆𐛇𐛈𐛉𐛊𐛋𐛌𐛍𐛎𐛏𐛐𐛑𐛒𐛓𐛔𐛕𐛖𐛗𐛘𐛙𐛚𐛛𐛜𐛝𐛞𐛟𐛠𐛡𐛢𐛣𐛤𐛥𐛦𐛧𐛨𐛩𐛪𐛫𐛬𐛭𐛮𐛯𐛰𐛱𐛲𐛳𐛴𐛵𐛶𐛷𐛸𐛹𐛺𐛻𐛼𐛽𐛾𐛿𐜀𐜁𐜂𐜃𐜄𐜅𐜆𐜇𐜈𐜉𐜊𐜋𐜌𐜍𐜎𐜏𐜐𐜑𐜒𐜓𐜔𐜕𐜖𐜗𐜘𐜙𐜚𐜛𐜜𐜝𐜞𐜟𐜠𐜡𐜢𐜣𐜤𐜥𐜦𐜧𐜨𐜩𐜪𐜫𐜬𐜭𐜮𐜯𐜰𐜱𐜲𐜳𐜴𐜵𐜶𐜷𐜸𐜹𐜺𐜻𐜼𐜽𐜾𐜿𐝀𐝁𐝂𐝃𐝄𐝅𐝆𐝇𐝈𐝉𐝊𐝋𐝌𐝍𐝎𐝏𐝐𐝑𐝒𐝓𐝔𐝕𐝖𐝗𐝘𐝙𐝚𐝛𐝜𐝝𐝞𐝟𐝠𐝡𐝢𐝣𐝤𐝥𐝦𐝧𐝨𐝩𐝪𐝫𐝬𐝭𐝮𐝯𐝰𐝱𐝲𐝳𐝴𐝵𐝶𐝷𐝸𐝹𐝺𐝻𐝼𐝽𐝾𐝿𐞀𐞁𐞂𐞃𐞄𐞅𐞆𐞇𐞈𐞉𐞊𐞋𐞌𐞍𐞎𐞏𐞐𐞑𐞒𐞓𐞔𐞕𐞖𐞗𐞘𐞙𐞚𐞛𐞜𐞝𐞞𐞟𐞠𐞡𐞢𐞣𐞤𐞥𐞦𐞧𐞨𐞩𐞪𐞫𐞬𐞭𐞮𐞯𐞰𐞱𐞲𐞳𐞴𐞵𐞶𐞷𐞸𐞹𐞺𐞻𐞼𐞽𐞾𐞿𐟀𐟁𐟂𐟃𐟄𐟅𐟆𐟇𐟈𐟉𐟊𐟋𐟌𐟍𐟎𐟏𐟐𐟑𐟒𐟓𐟔𐟕𐟖𐟗𐟘𐟙𐟚𐟛𐟜𐟝𐟞𐟟𐟠𐟡𐟢𐟣𐟤𐟥𐟦𐟧𐟨𐟩𐟪𐟫𐟬𐟭𐟮𐟯𐟰𐟱𐟲𐟳𐟴𐟵𐟶𐟷𐟸𐟹𐟺𐟻𐟼𐟽𐟾𐟿𐠀𐠁𐠂𐠃𐠄𐠅𐠆𐠇𐠈𐠉𐠊𐠋𐠌𐠍𐠎𐠏𐠐𐠑𐠒𐠓𐠔𐠕𐠖𐠗𐠘𐠙𐠚𐠛𐠜𐠝𐠞𐠟𐠠𐠡𐠢𐠣𐠤𐠥𐠦𐠧𐠨𐠩𐠪𐠫𐠬𐠭𐠮𐠯𐠰𐠱𐠲𐠳𐠴𐠵𐠶𐠷𐠸𐠹𐠺𐠻𐠼𐠽𐠾𐠿𐡀𐡁𐡂𐡃𐡄𐡅𐡆𐡇𐡈𐡉𐡊𐡋𐡌𐡍𐡎𐡏𐡐𐡑𐡒𐡓𐡔𐡕𐡖𐡗𐡘𐡙𐡚𐡛𐡜𐡝𐡞𐡟𐡠𐡡𐡢𐡣𐡤𐡥𐡦𐡧𐡨𐡩𐡪𐡫𐡬𐡭𐡮𐡯𐡰𐡱𐡲𐡳𐡴𐡵𐡶𐡷𐡸𐡹𐡺𐡻𐡼𐡽𐡾𐡿𐢀𐢁𐢂𐢃𐢄𐢅𐢆𐢇𐢈𐢉𐢊𐢋𐢌𐢍𐢎𐢏𐢐𐢑𐢒𐢓𐢔𐢕𐢖𐢗𐢘𐢙𐢚𐢛𐢜𐢝𐢞𐢟𐢠𐢡𐢢𐢣𐢤𐢥𐢦𐢧𐢨𐢩𐢪𐢫𐢬𐢭𐢮𐢯𐢰𐢱𐢲𐢳𐢴𐢵𐢶𐢷𐢸𐢹𐢺𐢻𐢼𐢽𐢾𐢿𐣀𐣁𐣂𐣃𐣄𐣅𐣆𐣇𐣈𐣉𐣊𐣋𐣌𐣍𐣎𐣏𐣐𐣑𐣒𐣓𐣔𐣕𐣖𐣗𐣘𐣙𐣚𐣛𐣜𐣝𐣞𐣟𐣠𐣡𐣢𐣣𐣤𐣥𐣦𐣧𐣨𐣩𐣪𐣫𐣬𐣭𐣮𐣯𐣰𐣱𐣲𐣳𐣴𐣵𐣶𐣷𐣸𐣹𐣺𐣻𐣼𐣽𐣾𐣿𐤀𐤁𐤂𐤃𐤄𐤅𐤆𐤇𐤈𐤉𐤊𐤋𐤌𐤍𐤎𐤏𐤐𐤑𐤒𐤓𐤔𐤕𐤖𐤗𐤘𐤙𐤚𐤛𐤜𐤝𐤞𐤟𐤠𐤡𐤢𐤣𐤤𐤥𐤦𐤧𐤨𐤩𐤪𐤫𐤬𐤭𐤮𐤯𐤰𐤱𐤲𐤳𐤴𐤵𐤶𐤷𐤸𐤹𐤺𐤻𐤼𐤽𐤾𐤿𐥀𐥁𐥂𐥃𐥄𐥅𐥆𐥇𐥈𐥉𐥊𐥋𐥌𐥍𐥎𐥏𐥐𐥑𐥒𐥓𐥔𐥕𐥖𐥗𐥘𐥙𐥚𐥛𐥜𐥝𐥞𐥟𐥠𐥡𐥢𐥣𐥤𐥥𐥦𐥧𐥨𐥩𐥪𐥫𐥬𐥭𐥮𐥯𐥰𐥱𐥲𐥳𐥴𐥵𐥶𐥷𐥸𐥹𐥺𐥻𐥼𐥽𐥾𐥿𐦀𐦁𐦂𐦃𐦄𐦅𐦆𐦇𐦈𐦉𐦊𐦋𐦌𐦍𐦎𐦏𐦐𐦑𐦒𐦓𐦔𐦕𐦖𐦗𐦘𐦙𐦚𐦛𐦜𐦝𐦞𐦟𐦠𐦡𐦢𐦣𐦤𐦥𐦦𐦧𐦨𐦩𐦪𐦫𐦬𐦭𐦮𐦯𐦰𐦱𐦲𐦳𐦴𐦵𐦶𐦷𐦸𐦹𐦺𐦻𐦼𐦽𐦾𐦿𐧀𐧁𐧂𐧃𐧄𐧅𐧆𐧇𐧈𐧉𐧊𐧋𐧌𐧍𐧎𐧏𐧐𐧑𐧒𐧓𐧔𐧕𐧖𐧗𐧘𐧙𐧚𐧛𐧜𐧝𐧞𐧟𐧠𐧡𐧢𐧣𐧤𐧥𐧦𐧧𐧨𐧩𐧪𐧫𐧬𐧭𐧮𐧯𐧰𐧱𐧲𐧳𐧴𐧵𐧶𐧷𐧸𐧹𐧺𐧻𐧼𐧽𐧾𐧿𐨀𐨁𐨂𐨃𐨄𐨅𐨆𐨇𐨈𐨉𐨊𐨋𐨌𐨍𐨎𐨏𐨐𐨑𐨒𐨓𐨔𐨕𐨖𐨗𐨘𐨙𐨚𐨛𐨜𐨝𐨞𐨟𐨠𐨡𐨢𐨣𐨤𐨥𐨦𐨧𐨨𐨩𐨪𐨫𐨬𐨭𐨮𐨯𐨰𐨱𐨲𐨳𐨴𐨵𐨶𐨷𐨹𐨺𐨸𐨻𐨼𐨽𐨾𐨿𐩀𐩁𐩂𐩃𐩄𐩅𐩆𐩇𐩈𐩉𐩊𐩋𐩌𐩍𐩎𐩏𐩐𐩑𐩒𐩓𐩔𐩕𐩖𐩗𐩘𐩙𐩚𐩛𐩜𐩝𐩞𐩟𐩠𐩡𐩢𐩣𐩤𐩥𐩦𐩧𐩨𐩩𐩪𐩫𐩬𐩭𐩮𐩯𐩰𐩱𐩲𐩳𐩴𐩵𐩶𐩷𐩸𐩹𐩺𐩻𐩼𐩽𐩾𐩿𐪀𐪁𐪂𐪃𐪄𐪅𐪆𐪇𐪈𐪉𐪊𐪋𐪌𐪍𐪎𐪏𐪐𐪑𐪒𐪓𐪔𐪕𐪖𐪗𐪘𐪙𐪚𐪛𐪜𐪝𐪞𐪟𐪠𐪡𐪢𐪣𐪤𐪥𐪦𐪧𐪨𐪩𐪪𐪫𐪬𐪭𐪮𐪯𐪰𐪱𐪲𐪳𐪴𐪵𐪶𐪷𐪸𐪹𐪺𐪻𐪼𐪽𐪾𐪿𐫀𐫁𐫂𐫃𐫄𐫅𐫆𐫇𐫈𐫉𐫊𐫋𐫌𐫍𐫎𐫏𐫐𐫑𐫒𐫓𐫔𐫕𐫖𐫗𐫘𐫙𐫚𐫛𐫜𐫝𐫞𐫟𐫠𐫡𐫢𐫣𐫤𐫦𐫥𐫧𐫨𐫩𐫪𐫫𐫬𐫭𐫮𐫯𐫰𐫱𐫲𐫳𐫴𐫵𐫶𐫷𐫸𐫹𐫺𐫻𐫼𐫽𐫾𐫿𐬀𐬁𐬂𐬃𐬄𐬅𐬆𐬇𐬈𐬉𐬊𐬋𐬌𐬍𐬎𐬏𐬐𐬑𐬒𐬓𐬔𐬕𐬖𐬗𐬘𐬙𐬚𐬛𐬜𐬝𐬞𐬟𐬠𐬡𐬢𐬣𐬤𐬥𐬦𐬧𐬨𐬩𐬪𐬫𐬬𐬭𐬮𐬯𐬰𐬱𐬲𐬳𐬴𐬵𐬶𐬷𐬸𐬹𐬺𐬻𐬼𐬽𐬾𐬿𐭀𐭁𐭂𐭃𐭄𐭅𐭆𐭇𐭈𐭉𐭊𐭋𐭌𐭍𐭎𐭏𐭐𐭑𐭒𐭓𐭔𐭕𐭖𐭗𐭘𐭙𐭚𐭛𐭜𐭝𐭞𐭟𐭠𐭡𐭢𐭣𐭤𐭥𐭦𐭧𐭨𐭩𐭪𐭫𐭬𐭭𐭮𐭯𐭰𐭱𐭲𐭳𐭴𐭵𐭶𐭷𐭸𐭹𐭺𐭻𐭼𐭽𐭾𐭿𐮀𐮁𐮂𐮃𐮄𐮅𐮆𐮇𐮈𐮉𐮊𐮋𐮌𐮍𐮎𐮏𐮐𐮑𐮒𐮓𐮔𐮕𐮖𐮗𐮘𐮙𐮚𐮛𐮜𐮝𐮞𐮟𐮠𐮡𐮢𐮣𐮤𐮥𐮦𐮧𐮨𐮩𐮪𐮫𐮬𐮭𐮮𐮯𐮰𐮱𐮲𐮳𐮴𐮵𐮶𐮷𐮸𐮹𐮺𐮻𐮼𐮽𐮾𐮿𐯀𐯁𐯂𐯃𐯄𐯅𐯆𐯇𐯈𐯉𐯊𐯋𐯌𐯍𐯎𐯏𐯐𐯑𐯒𐯓𐯔𐯕𐯖𐯗𐯘𐯙𐯚𐯛𐯜𐯝𐯞𐯟𐯠𐯡𐯢𐯣𐯤𐯥𐯦𐯧𐯨𐯩𐯪𐯫𐯬𐯭𐯮𐯯𐯰𐯱𐯲𐯳𐯴𐯵𐯶𐯷𐯸𐯹𐯺𐯻𐯼𐯽𐯾𐯿𐰀𐰁𐰂𐰃𐰄𐰅𐰆𐰇𐰈𐰉𐰊𐰋𐰌𐰍𐰎𐰏𐰐𐰑𐰒𐰓𐰔𐰕𐰖𐰗𐰘𐰙𐰚𐰛𐰜𐰝𐰞𐰟𐰠𐰡𐰢𐰣𐰤𐰥𐰦𐰧𐰨𐰩𐰪𐰫𐰬𐰭𐰮𐰯𐰰𐰱𐰲𐰳𐰴𐰵𐰶𐰷𐰸𐰹𐰺𐰻𐰼𐰽𐰾𐰿𐱀𐱁𐱂𐱃𐱄𐱅𐱆𐱇𐱈𐱉𐱊𐱋𐱌𐱍𐱎𐱏𐱐𐱑𐱒𐱓𐱔𐱕𐱖𐱗𐱘𐱙𐱚𐱛𐱜𐱝𐱞𐱟𐱠𐱡𐱢𐱣𐱤𐱥𐱦𐱧𐱨𐱩𐱪𐱫𐱬𐱭𐱮𐱯𐱰𐱱𐱲𐱳𐱴𐱵𐱶𐱷𐱸𐱹𐱺𐱻𐱼𐱽𐱾𐱿𐲀𐲁𐲂𐲃𐲄𐲅𐲆𐲇𐲈𐲉𐲊𐲋𐲌𐲍𐲎𐲏𐲐𐲑𐲒𐲓𐲔𐲕𐲖𐲗𐲘𐲙𐲚𐲛𐲜𐲝𐲞𐲟𐲠𐲡𐲢𐲣𐲤𐲥𐲦𐲧𐲨𐲩𐲪𐲫𐲬𐲭𐲮𐲯𐲰𐲱𐲲𐲳𐲴𐲵𐲶𐲷𐲸𐲹𐲺𐲻𐲼𐲽𐲾𐲿𐳀𐳁𐳂𐳃𐳄𐳅𐳆𐳇𐳈𐳉𐳊𐳋𐳌𐳍𐳎𐳏𐳐𐳑𐳒𐳓𐳔𐳕𐳖𐳗𐳘𐳙𐳚𐳛𐳜𐳝𐳞𐳟𐳠𐳡𐳢𐳣𐳤𐳥𐳦𐳧𐳨𐳩𐳪𐳫𐳬𐳭𐳮𐳯𐳰𐳱𐳲𐳳𐳴𐳵𐳶𐳷𐳸𐳹𐳺𐳻𐳼𐳽𐳾𐳿𐴀𐴁𐴂𐴃𐴄𐴅𐴆𐴇𐴈𐴉𐴊𐴋𐴌𐴍𐴎𐴏𐴐𐴑𐴒𐴓𐴔𐴕𐴖𐴗𐴘𐴙𐴚𐴛𐴜𐴝𐴞𐴟𐴠𐴡𐴢𐴣𐴤𐴥𐴦𐴧𐴨𐴩𐴪𐴫𐴬𐴭𐴮𐴯𐴰𐴱𐴲𐴳𐴴𐴵𐴶𐴷𐴸𐴹𐴺𐴻𐴼𐴽𐴾𐴿𐵀𐵁𐵂𐵃𐵄𐵅𐵆𐵇𐵈𐵉𐵊𐵋𐵌𐵍𐵎𐵏𐵐𐵑𐵒𐵓𐵔𐵕𐵖𐵗𐵘𐵙𐵚𐵛𐵜𐵝𐵞𐵟𐵠𐵡𐵢𐵣𐵤𐵥𐵦𐵧𐵨𐵩𐵪𐵫𐵬𐵭𐵮𐵯𐵰𐵱𐵲𐵳𐵴𐵵𐵶𐵷𐵸𐵹𐵺𐵻𐵼𐵽𐵾𐵿𐶀𐶁𐶂𐶃𐶄𐶅𐶆𐶇𐶈𐶉𐶊𐶋𐶌𐶍𐶎𐶏𐶐𐶑𐶒𐶓𐶔𐶕𐶖𐶗𐶘𐶙𐶚𐶛𐶜𐶝𐶞𐶟𐶠𐶡𐶢𐶣𐶤𐶥𐶦𐶧𐶨𐶩𐶪𐶫𐶬𐶭𐶮𐶯𐶰𐶱𐶲𐶳𐶴𐶵𐶶𐶷𐶸𐶹𐶺𐶻𐶼𐶽𐶾𐶿𐷀𐷁𐷂𐷃𐷄𐷅𐷆𐷇𐷈𐷉𐷊𐷋𐷌𐷍𐷎𐷏𐷐𐷑𐷒𐷓𐷔𐷕𐷖𐷗𐷘𐷙𐷚𐷛𐷜𐷝𐷞𐷟𐷠𐷡𐷢𐷣𐷤𐷥𐷦𐷧𐷨𐷩𐷪𐷫𐷬𐷭𐷮𐷯𐷰𐷱𐷲𐷳𐷴𐷵𐷶𐷷𐷸𐷹𐷺𐷻𐷼𐷽𐷾𐷿𐸀𐸁𐸂𐸃𐸄𐸅𐸆𐸇𐸈𐸉𐸊𐸋𐸌𐸍𐸎𐸏𐸐𐸑𐸒𐸓𐸔𐸕𐸖𐸗𐸘𐸙𐸚𐸛𐸜𐸝𐸞𐸟𐸠𐸡𐸢𐸣𐸤𐸥𐸦𐸧𐸨𐸩𐸪𐸫𐸬𐸭𐸮𐸯𐸰𐸱𐸲𐸳𐸴𐸵𐸶𐸷𐸸𐸹𐸺𐸻𐸼𐸽𐸾𐸿𐹀𐹁𐹂𐹃𐹄𐹅𐹆𐹇𐹈𐹉𐹊𐹋𐹌𐹍𐹎𐹏𐹐𐹑𐹒𐹓𐹔𐹕𐹖𐹗𐹘𐹙𐹚𐹛𐹜𐹝𐹞𐹟𐹠𐹡𐹢𐹣𐹤𐹥𐹦𐹧𐹨𐹩𐹪𐹫𐹬𐹭𐹮𐹯𐹰𐹱𐹲𐹳𐹴𐹵𐹶𐹷𐹸𐹹𐹺𐹻𐹼𐹽𐹾𐹿𐺀𐺁𐺂𐺃𐺄𐺅𐺆𐺇𐺈𐺉𐺊𐺋𐺌𐺍𐺎𐺏𐺐𐺑𐺒𐺓𐺔𐺕𐺖𐺗𐺘𐺙𐺚𐺛𐺜𐺝𐺞𐺟𐺠𐺡𐺢𐺣𐺤𐺥𐺦𐺧𐺨𐺩𐺪𐺫𐺬𐺭𐺮𐺯𐺰𐺱𐺲𐺳𐺴𐺵𐺶𐺷𐺸𐺹𐺺𐺻𐺼𐺽𐺾𐺿𐻀𐻁𐻂𐻃𐻄𐻅𐻆𐻇𐻈𐻉𐻊𐻋𐻌𐻍𐻎𐻏𐻐𐻑𐻒𐻓𐻔𐻕𐻖𐻗𐻘𐻙𐻚𐻛𐻜𐻝𐻞𐻟𐻠𐻡𐻢𐻣𐻤𐻥𐻦𐻧𐻨𐻩𐻪𐻫𐻬𐻭𐻮𐻯𐻰𐻱𐻲𐻳𐻴𐻵𐻶𐻷𐻸𐻹𐻺𐻻𐻼𐻽𐻾𐻿𐼀𐼁𐼂𐼃𐼄𐼅𐼆𐼇𐼈𐼉𐼊𐼋𐼌𐼍𐼎𐼏𐼐𐼑𐼒𐼓𐼔𐼕𐼖𐼗𐼘𐼙𐼚𐼛𐼜𐼝𐼞𐼟𐼠𐼡𐼢𐼣𐼤𐼥𐼦𐼧𐼨𐼩𐼪𐼫𐼬𐼭𐼮𐼯𐼰𐼱𐼲𐼳𐼴𐼵𐼶𐼷𐼸𐼹𐼺𐼻𐼼𐼽𐼾𐼿𐽀𐽁𐽂𐽃𐽄𐽅𐽆𐽇𐽋𐽈𐽉𐽊𐽌

۵ - دخمه سکاوند «ده نو»
در جنوب کرمانشاه . حدود
قرن ۸ - ۷ پ . م .

۶ - دخمه یا مقبره فخریکا
نزدیک میانوآب رضاییه .

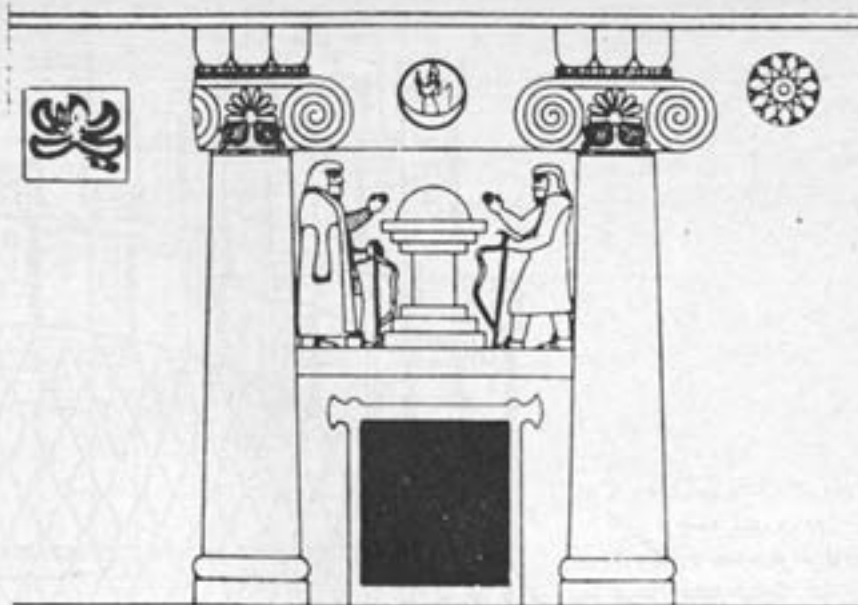

۲۳ - از دوره اسلامی به بعد کلمه مغ در ادبیات شرقی بمعنی «آتش پرست» یا پیرو کیش زرتشتی آمده است .

۲۲ - ولی نمیتوان نتیجه گرفت که ماد مرکز آفرینش تعلیمات اوستایی بوده است .

تعلیمات اوستایی نیز رواج داشته^{۲۲} ولی بشکلی بوده که با شرایط محل تطبیق داده شده بود .

همه جا از مغان بحث مینمایند که آنها کاهنان مادی میباشند^{۲۳}

۷- دخمه یا مقبره قیز قابان
نزدیک سلیمانیه. حدود
قرن ۷-۶ پ. م.

(شکل ۳) و گنجینه زیویه^{۲۵} (شکل ۴-۵) و مفرغی های

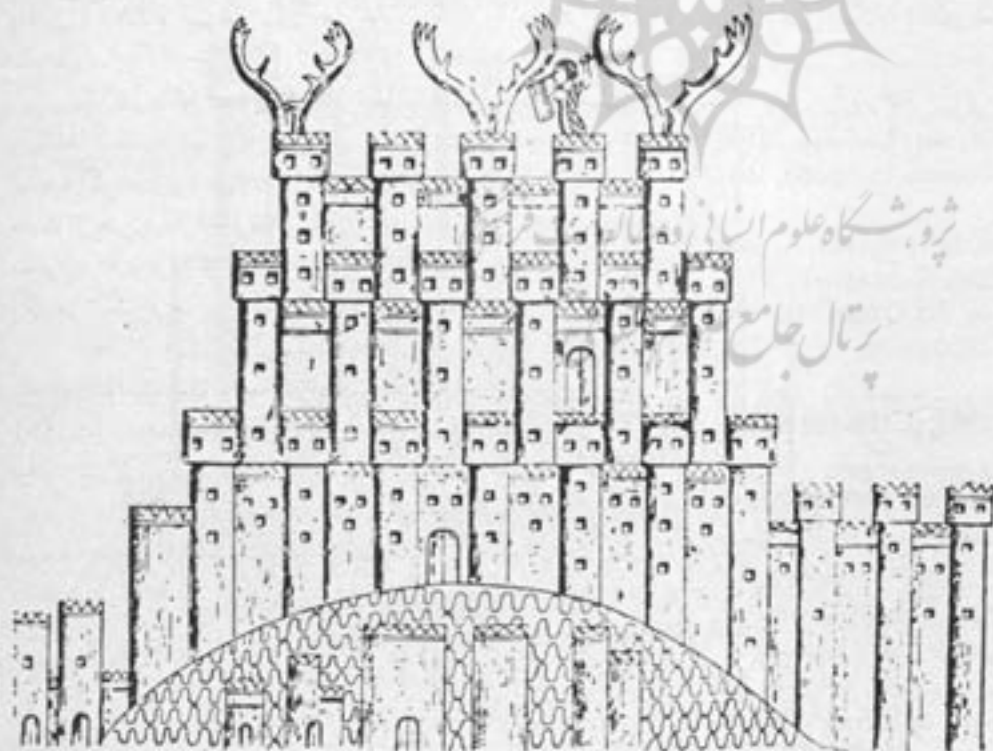
۲۴ - هرودوت I ، ۱۳۶ .

۲۵ - درباره آثار زیویه نگاه کنید به :

A. Godard, Le Trésor de Ziyiye, Harlem 1950.

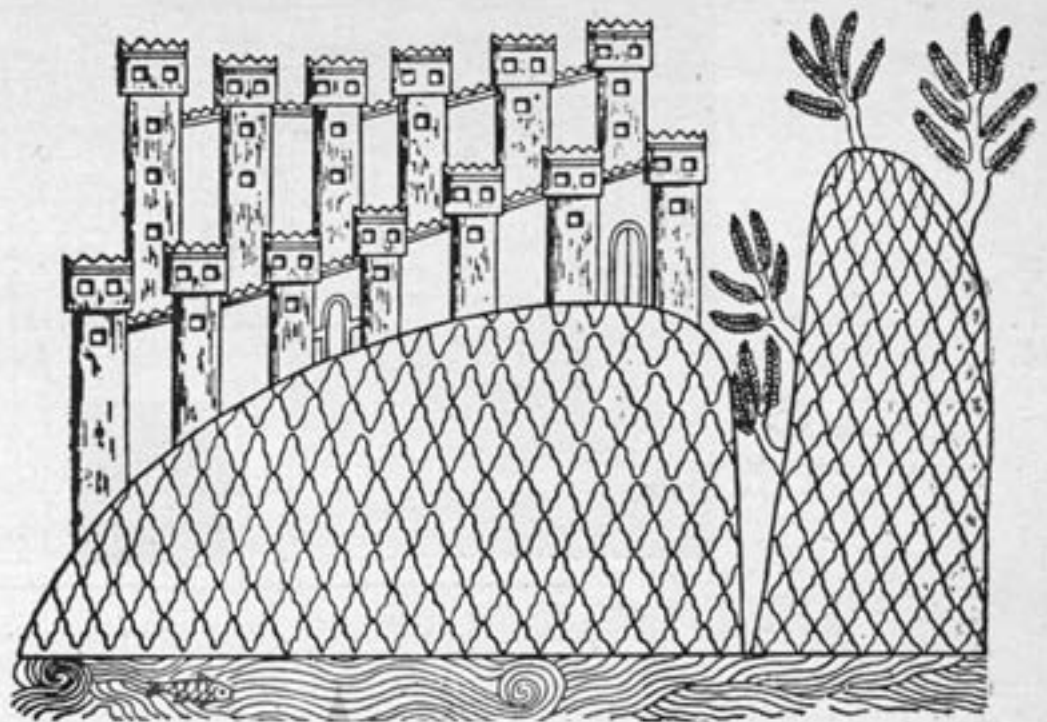
که از لحاظ دین رهبری پارسیان را بعهده دارند^{۲۴}.

درباره ادبیات و علوم ماد اطلاع جالبی در دست نیست
و فقط از راه مطالعه آثار هنری آنها میتوان معلوماتی کسب
نمود. آثار مکتوف در تپه گیان و گورستان B در سیالک

۸- دژ مادی کیشمو. از روی
نقش برجسته آشوری در دور -
شارو کین کشف شده است.
حدود اواخر قرن هشتم پ. م.

شوشگاه علوم انسانی
برتال جامع

۹- دژی در مانا - از روی
نقش برجسته آشوری دور -
شاروکین . حدود اواخر قرن
هشتم پ. م

از هنر معماری و خانه‌های مسکونی و غیره آنهاست و ما با مطالعه آنها و مقایسه با هنر معماری هخامنشی میتوانیم هنر معماری ماد را پایه و اساس معماری هخامنشی معرفی کنیم^{۲۶} ولی با این فرق که هنر هخامنشی ضمن استفاده از هنر محلی بیشتر با هنرهای بیگانه تلفیق شده است .

لرستان^{۲۷} و غیره ما را به شناسایی هنر ماد که جزئی از فرهنگ آنها را تشکیل میدهد کمک مینماید زیرا شکل و فرم ظروف و اشیاء و نقوش روی آنها میتواند مبین وضع جغرافیائی محل و عقاید مذهبی و اجتماعی و گویای ارزش هنری آنها باشد و حتی ارتباط و میزان تأثیر هنرهای بیگانه را نیز در آنها مشخص نماید .

۲۶ - درباره آثار مفرغی لرستان نگاه کنید به :

A. Moortgat, *Bronzegerät aus Luristan*, 1932
V. Minorsky, «The Luristan Bronzes» in *Apollo*, 1931
p. 141 - 143; R. Ghirshman,
«Le dieu Zurvan sur les Bronzes du Luristan», *Artibus Asiae*, vol. XXI, pp. 37 - 42 1958; K. Maxwell - Hyslop, «Note on a Luristan axe in the Otage Museum, New Zealand» *Iraq* vol. XII, 1950 p. 52.

۲۷ - نگاه کنید به :

E. Porada, *Iran Ancien*, Paris 1963, p. 129-132 fig. 71.

۲۸ - راجع به دخمه‌ها و نقوش برجسته فوق‌الذکر نگاه کنید به :
E. Herzfeld, *Iran in the Ancient East*, 1941, p. 201 ff.

همچنین کتاب تاریخ ماد صفحات ۴۹۶ - ۵۰۸ و کتاب ایران از آغاز تا اسلام صفحات ۱۰۹ - ۱۰۷ .

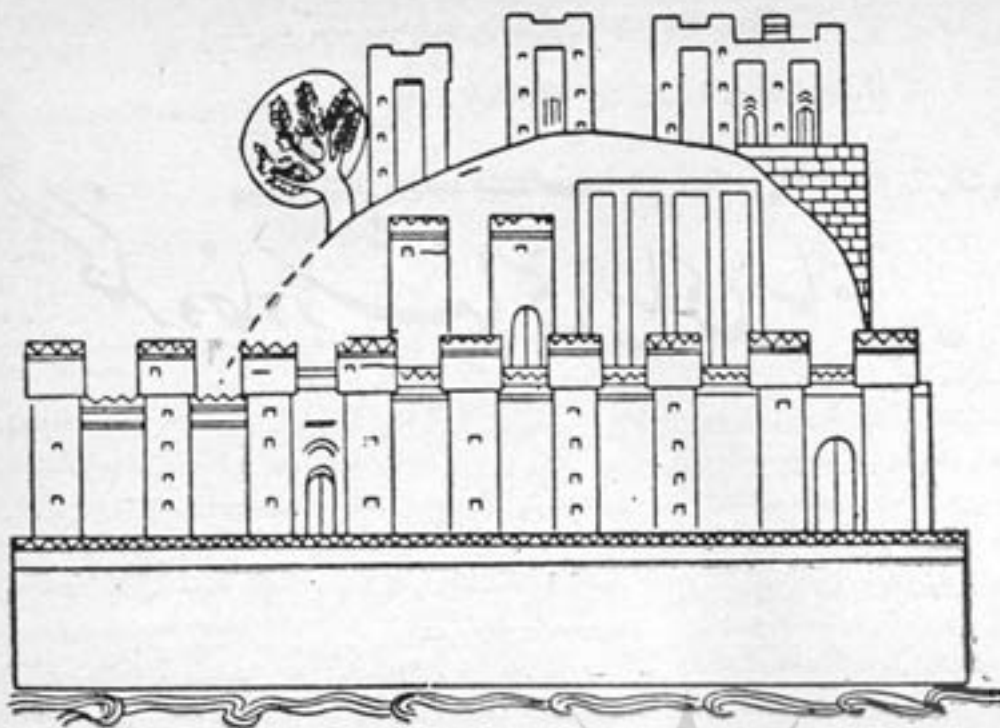
۲۹ - هرودوت I ۹۸ .

۳۰ - برای بعضی از دخمه‌های فوق‌الذکر بجز کتاب هرزفلد نگاه کنید به :

L. Vanden Berghe, *Archéologie de l'Iran Ancien*, Leiden 1959, p. 101-121.

در آثار ذکر شده نقاط اشتراکی با هنر آشور و اورارتو و سکاها دیده میشود که این نیز بمعنی تکامل هنر ماد باید توجیه گردد زیرا در ابداع یک هنر عالی و جدید اخذ نقاط مثبت از هنر دیگران و تطابق آن با محیط و تلفیق مطلوب آنها بنحوی که برتری و اصالت خود را حفظ نماید یک امر تکاملی و طبیعی است و هنر ماد نیز دارای چنین خصائصی است .

از نظر معماری مقابر یا دخمه‌هایی که در کوه کتید شده و بجا مانده است مثل دخمه سکاوند «ده نو» در جنوب کرمانشاه (شکل ۵)، دخمه فخریکا نزدیک میان‌دواب رضائیه (شکل ۶)، دخمه شیرین و فرهاد نزدیک صحنه کرمانشاه، دخمه دکان داود نزدیک سریل، دخمه قیزقاپان^{۲۷} و کورخ و گیج نزدیک سلیمانیه (شکل ۷) و غیره و نقوش برجسته‌ای که دور شاروکین (خورس آباد) بدست آمده است دژهائی از مادها را بنام دژ کیشه سو (شکل ۸) و دژ مادی در مانا (شکل ۹) و دژ مادی خارخار (شکل ۱۰) و دژ کوهستانی مادی (شکل ۱۱) را نشان میدهد^{۲۸} همچنین هرودوت نیز درباره حصارهای اکیاتان و غیره اطلاعات جالبی در اختیار ما میگذارد^{۲۹} که همه آنها نموداری

۱۰ - دژ مادی خارخار - از روی
نقش برجسته دور - شارو کین .
حدود اواخر قرن هشتم پ . م .

هخامنشی خواهد شد .

حفریات اخیر T. Cuyler Young نیز در گودین تپه

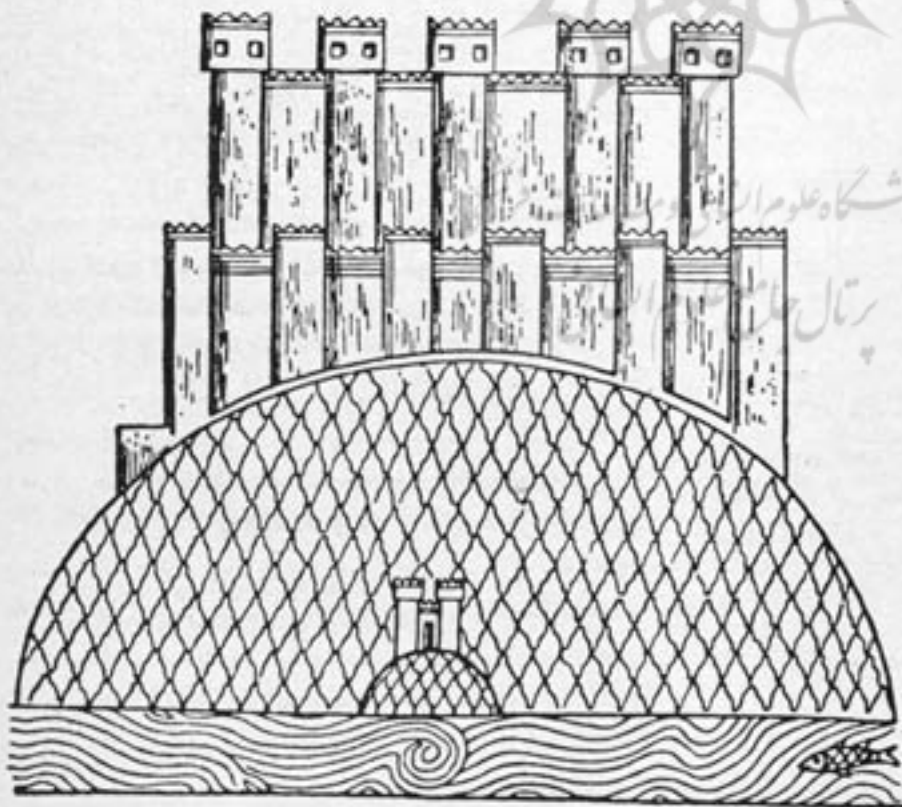
۳۱ - نگاه کنید به :

نزدیک کنگاور کرمانشاه^{۳۱} اطلاع بیشتری درباره هنر ماد و

بویژه معماری ماد در اختیار همه قرار خواهد داد که مأخذ

و مبداء تأثیر و مقایسه جهت آبادانها و تالارهای ستوندار

T. Cuyler Young, «Godin Tepe», Iran (journal of
The British Institute of Persian Studies) Vol. V Lon-
don 1967, p. 139-40; Vol. VI 1968, p. 160-61.

۱۱ - يك دژ مادی - از روی
نقش برجسته دور - شارو کین .
حدود اواخر قرن هشتم پ . م .